

Két nemzet a Kárpát-medencében

II. rész

A PÁNSZLÁVIZMUS ÉS AUSZTROSZLÁVIZMUS



pánszlávizmus a német és olasz egységtörekvések láttán fogalmazódott meg. Sokan nem láttak a kis és ismeretlen szlovák nemzet számára önálló politikai tér megvalósítására lehetőséget. Így született meg az össz-szláv összefogás eszméje. A kifejezést – pánszlávizmus – először a szlovák Ján Herkeľ: *Elementa uniuersalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta* (Buda, 1826, Egyetemi Nyomda) című, latin nyelvű munkájában tűnik fel mint az irodalmi összefogás eszméje (*Unio in Litteratura inter omnes Slavos, sive verus Panslavismus* – Irodalmi egység az összes szláv között, vagyis pánszlávizmus) (Ma ovčík, Augustin: *Príspevok ivotu a dielu Jána Herkeľa* [Adalék Ján Herkeľ életéhez és munkásságához]; *Historické štúdie IX* [Pozsony] 1964, 5; Gecse Géza: *Bizáncról Bizáncig*. Bp., 1993, Interetnica, 7).

„A Habsburg Birodalmon belüli szláv összefogás az egyik lehetőség, hiszen a szláv népek az ország nagyobb részét teszik ki, és a magyarok a Magyar Királyság legkisebb részén élnek, így nyelvük is eltűnik.” Ezt a nézetet vette át a szlovák Adam František Kollártól (1763) a bécsi udvari könyvtár igazgatójától a neves német tudós, August Ludwig Schlözer (1771), tőle meg Johann Gottfried Herder (1791) filozófus (Dümmerth, 205–208). Ez az indokolatlan jóslat komoly hatást váltott ki Magyarországon a kialakulófélben levő szlovák nemzet értelmiségének körében is, akik Herderen nőttek föl: A magyarok tehát kihalnak. „...az ausztrósláv elgondolás egyik alappillére éppen a Kollár Ádámától elindított, Schlözer és Herder által pedig nemzetközi tekintélyre juttatott elmélet lett, melyet a hazai szláv értelmiség ébredő nacionalizmusa érdeklődéssel ragadott meg. Így született meg a terv, hogy a Habsburg-monarchia súlya a magyarok ellenében a szláv népeken nyugodjék. [...] Az ausztrósláv gondolat tehát a magyarok pusztulására vonatkozó Herder-jóslattal közös magból csírázott ki: Kollár és a bécsi kormánytól államilag támogatott többi történetíró köréből” (Dümmerth, 153–54). Ez az elképzelés azonban nem maradt más, mint óhaj.

Az ausztriai szláv értelmiségiek tartották egymással a kapcsolatot, majd a politikai életben is együttműködtek, de az ausztrósláv elképzeléseket a pánszláv eszme szorította ki. Azonban káros hatása mindmáig érezhető: elvetette a gyűlöletet vagy jobbik esetben az elutasítást a magyarokkal szemben. Ján Kollár költő, pesti lutheránus pap a *Slávy Dcéra* [A Szláva leánya] (1824) című szonettgyűjteményében Sláva (Dicsőség és egyben Szláv) istennő, a pánszlávizmusban egyesült népek vezére és pártfogója, jutalmazza meg a hű szlávokat, és bünteti válogatott kínokkal

az elvetemült németeket, akik az Antikrisztus népe, és a magyarokat. Pánszláviában, mely a cseh–német határon fekvő Óriáshegységtől az Urálig, a Tátrától a Fekete-hegyekig terjed, fog felhangzani a szlávok lenézett nyelve. Ezen a területen 60–80 milliós szláv nemzet él, melyet igazságtalanul szorítottak vissza az európai fejlődés hátterébe. De ez a tömeg végre felébred, és jaj lesz az elnyomóknak! A szerzők megrészegülnek ettől a gondolattól (Hóman Bálint – Szekfű Gyula, V, 353). Megvan az „elvi” alapja az érzelmi politizálásnak és a gyűlölködésnek.

Az össz-szláv összefogás vezető ereje a cári birodalom lett volna, vagyis minden szlávnak cári alattvalónak kellene lennie. Ezt Štúr már nyíltan hirdette élete utolsó művében, ahol azt is javasolta, hogy a szlovákok vegyék át az orosz nyelvet, és legyenek pravoszlávok. Ebben a munkájában azt is mondja, a Habsburg Monarchia felbomlásra ítélt állam, és magyarelles kijelentéseit is megismétli (*Das Slawentum und die Welt der Zukunft*, Moszkva, 1867, Szentpétervár, 1909; Ľudovít Štúr: *Slovanstvo a svet budúcnosti* [A szlávok és a világ jövője], SIMS, Pozsony, 1993, 72–73, 85, 1XV, 131, 134, 135, 139, 143–45, 146, 148–49, 150, 159, 168–173).

VALLÁSI ÉS ADMINISZTRATÍV ÖNKORMÁNYZAT
A MAGYAR KORONA ALATT

A Magyar Királyság területén az újkorban cigányok, horvátok, németek, románok, ruszinok, szerbek, zsidók és szlovákok éltek a magyarokon kívül nagyobb számban. Ezek helyzete vallási és adminisztratív, önkormányzati szempontból eltérő volt. A cigányok szétszórtan éltek az ország különböző területein, gyakorta vándoroltak, és etnikai tudatuk leginkább lemaradt az általános fejlődés mögött, hogy ők még a követelésekig sem jutottak el. Esetükben erre csak a XX. század végén került sor.

A horvátok helyzete volt a legrendezettebb, aminek történelmi okai voltak. 1102-ben a horvátok magyar királyt választottak Könyves Kálmán személyében trónjukra, és a Pacta Conventa néven ismert döntéssel „példásan tartós közjogi kapcsolatot hoztak létre. Későbbi közös államszerveink, időközi viták árán... és átmeneti törésekkel (1848–1849)”, amikor a horvátok a bécsi udvar hathatós mesterkedése révén a magyar szabadságharc ellen fordultak, „a XX. század elejéig (1918) eredményesen működtek”. Ezt a jogi végzettségű Stipe Mesić horvát államelnök is méltatta 2000 elején: „Ha annak idején Könyves Kálmán korában nincs a Pacta Conventa a horvátok kivesztek volna tájunkról. Az egyezmény nyújtott lehetőséget mindkét nemzet fölerősödésére és megmaradására történelmi keresztútjain” [Pecze Ferenc: *Az európai alkotmánytörténet és a nyolc évszázados magyar–horvát államközösség fejlődése (1102–1918)*. Bp., 2001, Hunyadi Szövetség, 7, 229].

Az osztrák–magyar kiegyezés után, amikor a Habsburg Birodalom dualista állammá alakult át 1867-ben, és ez nevében is tükröződött, amennyiben hivatalosan Osztrák–Magyar Monarchia lett az ország neve, a magyarok kiegyeztek a horvátokkal. 1868-ban megtörtént a horvát–magyar kiegyezés (XXX. tc.), mely széles

körü autonómiát biztosított a horvátoknak. E törvényt a továbbiakban még néhányszor módosították (1880, 1881, 1882, 1889). Ezeknek a törvényeknek a megváltoztatásához a magyar és a horvát országgyűlésnek közösen kellett pozitív döntést hozniuk. A belügyek, a vallás, a közoktatás és az igazságügy kérdéseiben a horvátok önállóan döntöttek összhangban a Monarchia általános törvényeivel. A horvát hadsereg vezényleti nyelve a horvát volt. A lakosság a XIX. sz. végén nagyjából 90%-ban volt horvát, szerb és szlovén. A magyarok aránya 2–3%, a németeké 4–5% (*Pallas Nagy lexikona*, IX. 1895, 392, 397–98).

A többi nemzetiség helyzete éppen azért, hogy betelepülés, bevándorlás révén kerültek a Magyar Királyság területére, nem számíthattak az akkori jogi közfelfogás szerint történelmi nemzeteknek, hiszen nem külön területtel és szerződéssel lettek az ország részei.

A *ruszinok/ruténok* betelepülése az ország északkeleti részén szintén észrevétlenül kezdődött. 1396-ban tömegesen érkeztek Koriatovics Tódor podóliai herceg vezetésével. Ők eleinte ortodoxok voltak, ám 1692-ben görög katolikussá lettek, ami azt jelentette, hogy szertartásaik fenntartása mellett a római pápa főségét ismerték el. 1771-től önálló munkácsi egyházmegyét kaptak.

A *románok* tömeges betelepülése a tatárjárás után kezdődött a Magyar Királyság délkeleti, erdélyi részébe (1242–1243). A *szerbek* megjelenése a XIII. századra tehető az ország déli részén (Szerémség). Amikor Rigómezőn vereséget szenvedtek a töröktől (1389). A magyar király Stefan Lazerevićnek az ország legveszélyeztetettebb területén hatalmas birtokokat adományozott, hogy ösztönözze a török elleni harcot. Ekkor is számosan telepedtek le a Magyar Királyság területén, de Szerbia török leigázása (1459) megerősítette ezt az első hullámot.

A leigázott szerbek számára az egységet a pravoszláv egyház jelentette. 1686-ban Buda várának visszavétele után, a török ellentámadás elől 35 000 szerb család menekült az országba. A XVI. században felújított önálló szerb pravoszláv egyház feje Magyarországra, Karlócára költözött. A császár 1690-ben, illetve 1691-ben biztosította egyházi autonómiájukat (Hévízi Józsa: *Területi és egyházi autonómia, mint a kollektív jogok gyakorlásának színtere a történeti Magyarországon*. Bp., 1995, 17–18).

A románok és szerbek esetében egyházuk autonómiája lett a szervezőerő. Ez a népesség ugyanis ortodox volt, és ennek a vallásnak az volt a sajátossága, hogy nyelvi alapon szerveződött. A románok egy része később görög katolikus (1700) lett úgy, mint a ruszinok. Az uralkodó 1701-ben szabályozta az új egyház jogviszonyát. 1868-ban a magyar országgyűlés törvényben ismerte el a román ortodox egyház különállását, és önkormányzatát román nemzeti egyháznak tekintette. Így a nagyszebeni román Tribuna 1885-ben joggal írhatta: „Közoktatásügyünk a jól megvédett egyház védőpajzsa alatt a kormány beavatkozásától mentes” (Hévízi, 14–16).

A *németek* helyzete elütött a többi népességtől, hiszen ők az ország szinte egész területén éltek kisebb-nagyobb tömbökben, főleg a városokban, s nekik a XVIII. század végétől már nem volt honnan népi utánpótlást szerezniük. Ők

a Szepességben és Erdélyben éltek autonóm életet. Az utóbbival nem foglalkozunk, mert az nem kapcsolódik a későbbi Szlovákia területéhez.

A szepesi szászok különböző német nyelvterületekről érkeztek a XII. század közepe táján. Egy évszázadra rá megalakult a 24 szepesi város által létrehozott Universitas Saxonum, melyet a király 1271-ben szabadságlevélben erősített meg. 1370-ben a király összegyűjtött törvényeiket erősíti meg. 1876-ban, az egységes polgári közigazgatás bevezetése után autonómiájuk megszűnt. Területük Szepes vármegye része lett (Hévízi, 11–12).

A *szlovákok* helyzete merőben elütött az előbb ismertetett népek helyzetétől. Hozzávetőlegesen 82%-uk római katolikus volt, 4% görög katolikus (ez annak a következménye, hogy a ruszinok egy része beolvadt), 14% meg evangélikus (ezt a németek főlsvívdása is erősítette). A magyarok nagyobbik része szintén római katolikus, de a fennmaradó rész a reformáció kálvini vonalát is követte. Így az evangélikus egyház tagjai németek, magyarok és szlovákok voltak. A katolikus egyházé magyarok, szlovákok, horvátok, németek – és a görög katolikus egyházon keresztül, mely önállóan szerveződött – a ruszinok és románok. A református egyház voltaképpen magyar maradt egészen az 1945 utáni időkig.

A reformáció fontosnak tartotta az anyanyelvi istentiszteletet, s ez alól a kihívás alól a katolikus egyház sem vonhatta ki magát. A tridenti zsinat után szervezett nagyszombati papnevelő intézetben (1619) megkövetelték, hogy a tanítók ismerjék a magyar, a felvidéki szláv és a német nyelvet. Pázmány Péter érsek elrendelte, a felvidéki szláv falvakban minden vasárnap a nép anyanyelvén kell prédikálni. Saját hitvédő iratait is lefordíttatta erre a nyelvre. A Nagyszombat környéki nyelvjárást alkalmazták, melyet később „jezsuita szlovák nyelvként” emlegettek. Ezen a nyelven jelentek meg az énekeskönyvek és liturgikus iratok, de szótárak is (Hévízi, 20).

A szlovák származású Rudnay Sándor prímás, érsek és kardinális, az egyházi szinódus döntése alapján, mely elrendelte, hogy a magyarországi nemzetiségek nyelvén adják ki a Bibliát, elősegítette a szlovák nyelvű fordítást, melynek első része 1829-ben, a második 1832-ben jelent meg (*Lexikón slovenských dejín* [A szlovák történelem lexikona], Pozsony, 1997, SPN, 97). 1850-ben az uralkodó három szlovák püspököt nevezett ki. Štefan Moyzes a besztercebányai, Ladislav Záborský a szepesi, Štefan Kolarčík a rozsnyói egyházmegye élére került. A szintén szlovák származású Scitovszky János Magyarország prímása, majd 1853-tól kardinális lett (*Lexikón*, 108).

Az evangélikus egyházban tömörült szlávok számára nem volt gond az anyanyelvi istentisztelet, mivel ez a protestáns egyház az anyanyelv használatát szintúgy megkövetelte, és a papok a nép nyelvén prédikáltak, s rendszerint mind a három imént említett nyelvet ismerték, habár a szláv nyelvű istentiszteleteken a liturgikus nyelv a bibliai cseh maradt. Az evangélikus egyház helyi szinten autonóm vallási közösségként működött. Fontos adottság volt, hogy az evangélikus szlovákok zömmel az ország északkeleti részén éltek (Árva, Liptó, Túróc valamint Zólyom nyugati, Nógrád és Gömör északi, Trencsén déli, Nyitra északnyugati területén) (Polányi, 123).

A papságnak fontos szerep jutott a nemzeté válás folyamatában, hiszen ők voltak közvetlenül kapcsolatban a széles paraszti rétegekkel. A XIX. század második felében az iskolák zöme felekezeti volt. A politizáló értelmiség nagy többsége pap és tanító volt (Polányi, 123). A katolikus egyház univerzalizmusa révén nem válhatott az asszimiláció hathatós eszközévé, az evangélikus egyházon belül viszont a magyarok száma nem volt oly túlsúlyban, hogy erre sikeres kísérletet lehetett volna tenni.

A MAGYAR SZABADSÁGHARC

A magyarok tehát önállóságra törekedtek, és 1848 tavaszán, amikor Európaszerte fellángoltak a szabadságharcok, ez békésen, de csak rövid időre sikerült. Az uralkodó kinevezte az első magyar kormányt, mely megkezdte működését. Az uralkodóház mégsem gondolta komolyan ígéreteit, és csapatokat küldött a forradalom leverésére, mely így szabadságharccá nőtte ki magát. S ebben a politikai mérkőzésben a császári udvar nem volt válogató az eszközökben. A nemzetiségek értelmiségét – melyet saját rövidlátó politikájával már korábban is a magyarokkal szembeállította – igyekezett kihasználni, sőt amikor így sem boldogult, cári intervenciókat vett igénybe (1849), hogy érdekeit érvényesítse. A nemzetiségeknek viszont mindent megígért, de semmit sem adott.

A vezető szerep a szlovák nemzeti tudat erjedési folyamatban a lutheránus Ľudovit Štúr (1815–1856) hárult, aki a szlovák nyelv első sikeres kodifikátora lett (1846). Štúr nem volt alkalmas erre a politikai szerepre, mivel már az 1840-es évek elején ellenezte a magyarokkal való kapcsolatfelvételt, sőt fanatikus elutasított mindent, ami magyar (Bokes, 1946, 156; Viktor, 151–54). Miután 1848. április 2-án szembefordult Kossuth Lajossal, bécsi beszédében a németeket, magyarokat és oroszokat a szlovák nemzetiség ellenségeinek nevezte. Miavai beszédében még tovább ment (1848. IX. 19), amikor is kinyilvánította a szlovákok függetlenségét a magyaroktól. Felmondta az engedelmességet a kormánynak. Mindenkit, aki a magyarokkal egyesülne, a szlovák nemzet ellenségének és árulójának nevezett (Bokes, 1946, 177).

Adott helyzetben ez aligha volt bölcs döntés, mivel a szlovákok zöme a magyar forradalom, majd szabadságharc ügye mellett állt ki, nem beszélve róla, hogy ez lázítás és hazaárulás volt. Legalább 100 000 szlovák harcolt a szabadságharc oldalán (Spira György: *A magyar forradalom 1848–49-ben*. Bp., 1959, 352). Štúr, Hodža és Hurban önkénteseket toboroztak a törvényes magyar kormány ellen a bécsi udvar támogatásával. Ebben a szlovákok elenyésző kisebbségben voltak. Alig tettek ki 8%-ot. Ezek egy része hazai rablásra kész irtványos volt, akik vittek, amit láttak, azután eliszkoltak a zsákmánnyal együtt. A többi bécsi csavargó és munkakerülő, deklasszált elem (Viktor, 72–73; Pechány Adolf: *A magyarországi tótok*. Miskolc, 2000,² Felsőmagyarország, 218). Milan Miloslav Hodžáról még meg kell jegyeznünk, hogy 1848-ban Prágában kiadott egy könyvet Der Slowak álnév alatt (*Beiträge zur Beleuchtung der slawischen Frage in*

Ungarn), melyről a magyarokkal szemben elfogult Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) is azt írta, hogy e „könyv fölöttébb ingerült, ami tán megbocsátható lenne, de minden aziránti érzék nélkül, ami értelmes és lehetséges. Német nyelvvezete nyomorúságos” (Scotus Viator: *Národnostní otázka v Ubrách* [A nemzeti-ségi kérdés Magyarhonban]. Brünn, 1913, 515).

Az akkori Magyarországon állomásozó gyalogezredek közül a legtöbb tisztet a kassai 34., a zólyomi és a pozsonyi 2. adta a forradalomnak. E három ezred több mint száz tisztje küzdött a honvédsereg oldalán. Ez annak bizonyítéka, hogy a magyarok, szlovákok és németek lakta Felvidék fogékony volt a forradalom ígéretei és vívmányai iránt függetlenül a nemzeti sajátosságoktól és kívánságoktól. Nem ültek fel a türelmetlen, minduntalan fegyverhez kapdosó nacionalizmusnak vagy a császári udvar által mesterségesen szított pánszlávizmusnak. Egy Bécsben kiadott és osztogatott dal, minden szláv fajt felszólít egyenként felkelésre a magyarok ellen és az oroszokkal való egyesülésre, ami számukra szabadságot és civilizáltságot fog hozni (Rapant, Daniel: *Slovenské povstanie 1848–49* [A szlovák felkelés 1848–49-ben], II/2. Túrócszentmárton, 1948, 123). Csak száz évet kellett várniuk, hogy ennek „igazáról” megbizonyosodjanak.

A polgárosodás akkor azt jelentette, a kiváltságos rétegek – a nemesség és papság – egyenlővé válnak az ország többi polgárával. A nemesség és papság – mai szóval élve – kollektív (elő)jogokkal rendelkezett, melyeket az egyenlőség és közös teherviselés (= adózás) jelszava nem tűrt meg. A kortárs értetlenkedett. Ha most egyes igaztalan jogokat felszámolnak, miért létesítenének újakat, melyek el- lentmondanak a hirdetett elveknek?

A területi autonómia sem tűnt a magyar politikai közvélemény előtt elfogadhatónak, hiszen Erdély különállásának megszüntetése az ország egységét biztosította. Most meg ennek az elvnek a megsértése következne abból, ha a Magyar Királyság területét etnikai területekre szabdalnák. Másrészt ez a gyakorlatban kivihetetlen is volt, hiszen az országon belül nem léteztek etnikailag elkülönült területek, melyeket földrajzi határokkal lehetett volna kijelölni. Ezt csak ki- és áttelepítés árán lehetne megoldani. A *Figyelmező* című lap 1849. IV. 12-ei száma helytelenítette Stadion császári belügyminiszter sugalmazta „fantasztikus” ötletet, hogy lakosságcsere útján alakítsák ki a nemzetiségileg tiszta provinciákat (Rapant, Daniel: *Slovenské povstanie 1848–49* [A szlovák felkelés 1848–49-ben], III/1. Pozsony, 1956, 421). Hiszen az óhajtott területen lévő vármegyék lakossága Arvában, Liptóban, Trencsénben és Zólyomban 95%-ban, Nyitrában és Túrócbán 75%-ban, Sárosban 70%-ban és a Szepességben 55%-ban volt csak szlovák (Viktor, 38–39).

A későbbi nemzetiségi törekvések is a nemzetiségi kérdés rendezését a területi elképzelésekkel ötvözték, néha úgy, hogy a megyehatárokat változtassák meg az etnikai viszonyoknak megfelelően, és olyan nyelvi fennhatóságot követeltek, a saját nyelvüknek, amit a magyartól meg akartak tagadni (Bokes, 1946, 262–66). A XIX. században a kisebbségi vezetők nem kisebbségi jogokat követeltek elsősorban – amire az akkori Európában amúgyis hiába keresnénk példát –, hanem saját területet akartak, melyen uralkodhatnak (Hóman Bálint – Szekfű Gyula, V, 558, 567).

Az ellentétek a szlovákok és a magyarság között XVIII. század végén kezdődtek, majd a XIX. és XX. században folytatódtak és mindmáig tartanak. Ezek is azonban eleinte a szlovák elitre korlátozódtak, a széles néptömegek ezekről jóformán tudomást sem szereztek. Csak a papság egy része terjesztette, illetve az iskolázottság terjedésével jutottak mind szélesebb körben közismertté, s hátrányosan befolyásolták a két nép közötti kapcsolatokat. Ezek a nézetek tömegesen csak 1918 után terjedtek el. Ľudovit Novák, szlovák nyelvész szerint „nagyon sokat ártott a csehek által szinte túlzásig mesterségesen ápoltt gyűlölet minden ellen, ami magyar. Ezt a gyűlöletet a vezetésük alatt tanuló szlovák ifjúságba is minden lehető eszközzel beoltották” (Novák, Ľudovit: *Jazykovedné glosy k československej otázkze* [Nyelvtudományi glosszák a csehszlovák kérdéshez]. Matica slovenská, 1935, 316). A cseheknek ugyanis valamivel igazolniuk kellett, hogy Szlovákiát – ahol csehek jelentéktelen számban éltek –, miért kellett 1918 után Csehországhoz csatolni. Ezt elsősorban azzal indokolták, hogy a szlovák nemzet asszimilációja végveszélybe sodorta a szlovákságot, és a csehek megmenették őket. „A szlovákok sorsa a magyarok” – vallja Rudolf Chmel irodalomtörténész, politikus, a szlovák–magyar viszony mindmáig nem jutott nyugvópont-ra (Chmel, Rudolf: *Moja maďarská otázka* [Az én magyarkérdésem]. Pozsony, 1996, Kalligram, 10).

A kiegyezés utáni magyar tankönyvek rokonszenvesen írtak a szlovákságról: „A tótok Észak-Magyarországon laknak tömegesen. Vallásos, szorgalmas és takarékos nép. Ha kenyérhez akarnak jutni, elszegődnek az Alföldre aratni és csépelni. Az Alföld gabonája nélkül nem tudnak megélni. *Hegyilakók*, főleg juhtenyésztők, faiparosok. Ha otthon nincs munka, a drótos, gyolcsos, kosaras és üveges tót bebarangolja a félvilágot. Asszonyaik lenből, kenderből vásznat szőnek, ügyes csipkeverők és szépen hímeznek. A magyarsággal évszázadokon keresztül testvéri egyetértésben éltek.” (Albrecht István – Jovicza I. Sándor – Máté János: *Földrajz az elemi népiskolák V. osztálya számára*. Bp., é.n., Singer és Wolfner).

A szlovák publicisztika és történetírás vádjai elsősorban az asszimilációt említik. E vélemény szerint a magyarok elnemzetleníteni óhajtották országuk lakosságát, vagyis meg akarták őket fosztani anyanyelvüktől. A többi vádpont ehhez képest másodlagos, elsődlegesen a beolvasztás eszközéit veszi számba. Az 1848/49-es szabadságharc idején a magyarok nem akarták elismerni a szlovák nemzetet, és nem kívántak nekik kollektív jogokat adni.

A XIX. század második felében bezárták három középiskolájukat és felszámolták kulturális szervezetüket, a Matica slovenskát [Szlovák Anyácska]. Valamint a XX. század elején Csernován „magyar csendőrök” lemészároltak több szlovák parasztot. Mindmáig kifogások hangzanak el az elfogadott nemzetiségi és iskolatörvényekkel kapcsolatban. A magyarok nem nyugodtak bele az 1. világháború utáni területi rendezésbe, és revízióra törekednek. 1938 után egy tüntetés alkal-

mával a Magyarországhoz csatolt területen lelőttek egy süketnéma lányt, és katonai támadást intéztek az éppen megalakult Szlovák Állam ellen 1939-ben.

Ezekkel a vádakkal foglalkozunk a továbbiakban. Először is az asszimiláció kérdését vizsgáljuk meg.

AZ ASSZIMILÁCIÓ

A nemzetiségi hovatartozás a legtöbb ember számára nóvum volt, hiszen korábban az államkeret, illetve az uralkodó személye döntötte el a kérdést. Szinte a XIX. század végéig a társadalmi réteghez való tartozás vagy a vallási hovatartozás sokkal fontosabbnak tűnt a nemzetiséginél. Ezt bizonyítja a következő idézet is, mely az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása utáni népösszeírás tapasztalataiból szűrhető le. Egy cseh népszámlálási biztos szavait idézzük: „A legnagyobb várakozással vártuk a választ a nemzeti hovatartozásról szóló kérdésre. »Maga szlovák?« Értetlen tekintet. Egy települést kivéve, mindenütt azt válaszolták: »Povedálok szlovákul és magyarul is.« »Nem azt kérdem, hogyan povedál. Hanem azt, hogy maga magyar-e vagy szlovák.« [...] Gyakran az volt a rettenetes válasz: »És az teljesen mindegy! Ha magyarok között jó, akkor magyar vagyok, ha a csehek között, akkor szlovák.«

Ezt az »ez teljesen mindegy«-et oly gyakran hallottuk az összes faluban, hogy szinte Kelet-Szlovákia mindent átfogó jellemzőjévé vált. Ha körbejárják az egyik települést, majd a másikat és a harmadikat és mindenütt hallják »ez teljesen mindegy«, nagyobb iszonyatot fognak érezni ezekkel az emberekkel szemben, mint a halál beavatottai iránt” (Peroutka, František: *Budoványi státu* [Az állam építése]. I. /1918–1919/. Prága, 1991,² Lidové noviny).

Čaplovič, Ján (1780–1847) szlovák etnográfus munkájában az *Ethnographia Slavorum in Hungaria* (A magyarországi szlávok etnográfiája, ahol a szlávokon szlovákokat ért) számos helyen bizonyítja, a XIX. század elején mindenütt a szlovákok nyertek tért, kivéve az etnikai területükön kívüli régiókat. Három fejezetet szán ennek a kérdésnek kéziratban fennmaradt munkájában, mely nyomtatásban csak nemrég jelent meg.

A németek úgy a Szepességben, mint Zólyom megyében, Gömörben szlovákosodnak. Csak a német vezetéknevek és helynevek tanúskodnak az ott élők egykori nemzeti hovatartozásáról (Čaplovič, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku* [A szlovákok etnográfiája Magyarhonban]. Pozsony, 1997, SPN, 20–21).

A magyarok települései – írja – Túrócban, mint Barsban, Gömörben, Hontban és Zólyom megyében szlovákosodnak. De még Miskolcon és Tokajban, Debrecenben és Kecskeméten, valamint Ungvárott is. „Sok falut ismerek Barsban, mely magyarból tót lett, de tótból magyarra változott falu a megyénkben nem található.” Vagy: „Bosszantó látni (ja vravím: chvalabohu [én mondom: Istennek hála]) mikor itt több helyeégeink – közöttük történeti nevezetességűek, s’ – törzsökös magyarságnak... csak nem régiben tótokká változtak, s’ naponként átváltoznak, mely szűféreg gátlására nincs ki felügyelne.” „Jaj annak a magyar

és német falunak, hol megfészkelik magukat [a szlovákok], mert a más nemzetbélieket elfojtják.” De még néhol a szerbek is szlovákosodnak (Čaplovič, 22–23, 235).

A szlovákokból magyarok csak a szlovák etnikai területen kívül letelepült lakosságból lesznek Békésben, Pest megyében, Szabolcsban és Veszprém megyében (Čaplovič, 23–25). Egy másik munkájában a ruszinokról is azt írja, hogy részben szlovákosodnak és magyarosodnak (Čaplovič, Ján: *O Slovensku a Slovákoch* [Szlovákiáról és a szlovákokról]. Pozsony, 1975, Tatran, 85).

Bizonyító értékűnek kell tartanunk a népmozgalmi adatokat, hogy eldöntsük, valóban folyt-e tudatos asszimiláció a Magyar Királyság területén, mely a nem magyarokat elnemzetleníteni akarta. 1720 óta rendelkezünk statisztikai adatokkal.

A mai szempontból is elfogadható népszámlálások csak 1880-ban indultak meg. Jászi Oszkár szociológus szerint, 1787 és 1900 között kb. 2 800 000 nem magyar olvadt be a magyarságba. 1900-ban ez a lakosság 16,7%-át tette ki, akik zömét a bevándorlók leszármazottai alkották. Ugyanis a XVIII. század folyamán (1787-ig) 2 830 000 külföldi bevándorló érkezett az országba. Ők akkor a lakosság 35,5%-át tették ki. A belföldi népességviszonyokat nézve a nem magyarok felét alkották (Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Bp., 1912, 379).

A bevándorlás azzal állt összefüggésben, hogy a másfélszázados török jelenlét az ország népességének tetemes pusztulásával járt. A korábban törökök által megszállt országrész nagy kiterjedésű területei váltak lakatlanná. A Habsburg császárok telepítési politikája azt a célt szolgálta, hogy minél több adófizető alattvalójuk legyen.

1850-re helyreállt az 1720-as arány a magyar és a többi népesség között, ami azt jelenti, hogy a bevándorolt népesség a magyarok lakta területeken magyarosodott, szlovák és egyéb területeken szlovákosodott, illetve beolvadt az ott élő többségi népességbe. Tehát minden magyarországi nemzetiség gyarapodott a bevándorlók természetes beolvadásával.

Az alábbi táblázat szemlélteti az előbb mondottakat (%-ban):

| Év | magyarok | nem magyarok |
|------|----------|--------------|
| 1720 | 45,0 | 55,0 |
| 1787 | 29,0 | 71,0 |
| 1850 | 44,0 | 56,0 |
| 1869 | 44,4 | 55,6 |
| 1880 | 46,5 | 53,5 |
| 1890 | 48,5 | 51,5 |
| 1900 | 51,4 | 48,6 |
| 1910 | 53,1 | 46,9 |

(Jászi, 377.)

E szerint a táblázat szerint, a magyarság 1720 és 1910 között – tehát majdnem kétszáz év alatt – 8,1%-kal gyarapodott. Ennyit veszítettek a nem magyarok ezen időszak alatt. Ez egyrészt azzal függött össze, hogy a magyarok zömmel az ország

központi részein laktak, ami gazdasági előnnyel járt a határok menti régiókkal szemben, másrészt természetes szaporulatuk magasabb volt az országos átlagnál. Ez a relatív térhódítás nem írható teljes mértékben az asszimiláció számlájára.

A polgárosodásnak tudható be, hogy 2,7-szer rövidebb idő alatt, a szlovákok relatív növekedése Csehszlovákiában 1921 és 1991 között 20,5% volt.

1787-től 1867-ig a Magyar Királyság nem rendelkezett szinte semminemű autonómiával a Habsburg Birodalmon belül, így hivatalos magyarosító politikáról anyagi eszközök és eszmerendszeri erőforrások híján, nem beszélhetünk. 1787 és 1850 között 1700 000 lakos olvadt be a magyarságba. 1850-től 1900-ig csak 1120 000 ember lett magyarrá (Jászi, 379). Tehát jóval kevesebb, mint korábban, holott 1867-ben, az osztrák–magyar kiegyezés nyomán, a Magyar Királyságnak ismét saját kormánya és törvényhozása volt.

Ha táblázatba rendezzük a rendelkezésre álló adatokat most már szlovák–magyar viszonylatban, kiderül, a vádak alaptalanok. Az alábbi adatsor a szlovákok és a magyarok számát foglalja össze 1840 és 1910 között Magyarországon (két terület, Horvátország és Szlavónia nélkül, melyek a Magyar Királyság részei voltak abban az időben, ahol szlovákok szinte nem éltek), illetve Szlovákiában 1921 és 1991 között. Ezt a két számadatot arányítjuk egymáshoz. Ha ez az érték nem változna, az azt jelentené, nem történt beolvadás. Ellenkező esetben az elmozdulás asszimilációról árulkodik.

Két megjegyzést kell hozzáfűznünk ezekhez az adatokhoz. Az összehasonlításnál figyelembe kell venni, hogy míg az első időszakban a szlovákok zömének még nem alakult ki szilárd nemzeti tudata, így e korszak elején a nemzeti hovatartozás kérdése szinte közömbös volt, és semmiképpen sem számított erkölcsi vagy lelkiismereti kérdésnek, ami az első világháború után már elsődleges tényezővé lépett elő. E számsorokból természetesen nem olvasható ki a kényszer-, ill. önkéntes, öntudatlan beolvadás közötti különbség. „A nemzetiségek arányszámának változása nem csupán az asszimiláció következménye, hanem bonyolult jelenség. Jelentősen befolyásolja az egyes nemzetiségek körében különböző természetes szaporulat. ...a város terjeszkedése, az iparosítás, a vasútépítés, a nyaralóközpontok létesítése és főleg a kevésbé kifejtett nemzeti öntudat, tehát az emberek különböző tényezők befolyása alatt maguk változtatták meg nemzetiségüket” (Hromádka, Ján: *Všebecný zemepis Slovenska* [Szlovákia általános földrajza]. Pozsony, 1943, SAVU, 111).

„A rendi társadalom... általában nem asszimilál, pontosabban nem az egész közösséghez asszimilál, hanem egyes kasztokhoz, csoportokhoz. Az egész közösséghez való asszimilálás csak a polgári társadalomban kezdődik meg, és csak az osztály nélküli társadalomban folyik teljes szélességében.” A XIX. század második felének magyarországi társadalmá „a feudalizmusból éppen kibontakozni kezdett, ezen a fokon megrekedt, tehát egy szűken és részlegesen asszimiláló társadalom volt. Nem is történt asszimiláció másutt, mint a magyarországi polgárosodás gyér gócaiban...” (Bibó István: *Válogatott tanulmányok, II. Bp.*, 1986, Magvető, 593). Tehát ezek az eszmék a tömegekig nem jutottak el. „Nehéz is lett volna, mert

a parasztságnak csekély töredéke rendelkezett ekkor valamelyes nemzeti öntudattal” [Polányi Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905)*. Bp., 1987, Akadémiai, 91].

Hasonlítsunk most össze néhány számadatot, hogy lássuk, ki kit asszimilált:

| Év | Magyar Királyság területe | | | Év | Szlovákia területe | | |
|------|---------------------------|-------------------|----------------------|------|--------------------|--------------------|----------------------|
| | szlovák (ezrekben) | magyar (ezrekben) | magyar/szlovák arány | | magyar (ezrekben) | szlovák (ezrekben) | szlovák/magyar arány |
| 1840 | 1684 | 4807 | 2,9 | 1921 | 651 | 1953 | 3,0 |
| 1850 | 1704 | 4586 | 2,7 | 1930 | 585 | 2851 | 4,9 |
| 1870 | 1817 | 6163 | 3,4 | 1950 | 355 | 2985 | 8,4 |
| 1880 | 1855 | 6404 | 3,5 | 1961 | 519 | 3560 | 6,9 |
| 1890 | 1897 | 7358 | 3,9 | 1970 | 552 | 3879 | 7,0 |
| 1900 | 2002 | 8589 | 4,3 | 1980 | 560 | 4317 | 7,7 |
| 1910 | 1946 | 9698 | 5,0 | 1991 | 567 | 4512 | 8,0 |

A szlovákok száma 1840–1991 között tehát 2,67-szeresére nőtt akkor, amikor csak rövid ideig (1939–45) rendelkezett önálló államisággal.²

2 A következő táblázatban a szlovák és magyar népesség változását tekintjük át, kisebbségi, majd többségi helyzetben:

| Magyar Királyság területe a változás aránya(%) | | Szlovákia területe a változás aránya(%) | |
|---|-----------|--|-----------|
| Kisebbségi helyzetben | | | |
| Év | Szlovákok | Év | Magyarok |
| 1840 | 100 | 1921 | 100 |
| 1850 | 101 | 1930 | 90 |
| 1870 | 108 | 1950 | 55 |
| 1880 | 110 | 1961 | 80 |
| 1890 | 113 | 1970 | 85 |
| 1900 | 119 | 1980 | 86 |
| 1910 | 116 | 1991 | 87 |
| többségi helyzetben | | | |
| Év | Magyarok | Év | Szlovákok |
| 1840 | 100 | 1921 | 100 |
| 1850 | 95 | 1930 | 115 |
| 1870 | 128 | 1950 | 153 |
| 1880 | 133 | 1961 | 182 |
| 1890 | 153 | 1970 | 199 |
| 1900 | 179 | 1980 | 221 |
| 1910 | 202 | 1991 | 231 |

Meg kell jegyeznünk, hogy 1950-ben azért volt olyan alacsony a magyarok száma, mivel még hatottak a magyarellenes retorziók, és sokan nem merték bevallani valódi nemzetiségüket.

(Forrás: a mindenkori hivatalos adatok)

A szlovákok létszáma 70 év alatt, kisebbségi sorsban, 262 000-rel (16%) gyarapodott. Ehhez még figyelembe kell venni azt is, hogy 1871 és 1914 között a mai Szlovákia területéről hozzávetőlegesen 650 000 szlovák távozott, közülük fél millió az USA-ba (*Encyklopédia Slovenska* [Szlovákia enciklopédiája], V. Pozsony, 1981, VEDA, 281). Tehát a valódi gyarapodás ennél magasabb volt (több mint 50%). A magyarok létszáma ugyanolyan időszak alatt, szintén kisebbségi sorsban, 13%-kal csökkent. „Annyi bizonyos, hogy az 1921. év előtti 150 év alatt a szlovák–magyar nyelvhatár minden politikai nyomás ellenére inkább a szlovákok javára változott meg. A nyelvhatár 319 községe közül 73 változtatta meg nemzetiségét, és ebből 49 a szlovákok javára” (Häfler-Korčák–Král: *Zeměpis československa* [Csehszlovákia földrajza]. Prága, 1960, 236).

Most tekintsük át az országos adatokat, felbontva a későbbi Szlovákia területére és a Magyar Királyság többi részére.

A szlovák községek közül a XIX. sz. második felében:

| Községek | Elmagyarosodott | elnémetesedett | eldélszlávósodott | elruténosodott | Együtt |
|---------------------------|-----------------|----------------|-------------------|----------------|--------|
| A mai Szlovákia területén | 42 | 11 | 1 | 2 | 56 |
| A többi részen | 53 | 4 | – | – | 57 |
| A Magyar Királyságban | 95 | 15 | 1 | 1 | 113 |

Elszlovákosodott községek közül a XIX. sz. második felében:

| Község | Magyar Német Rutén (ukrán) Szerb–horvát Román | | | | | Együtt |
|---------------------------|---|----|-----|---|---|--------|
| | község volt | | | | | |
| A mai Szlovákia területén | 42 | 18 | 173 | – | – | 233 |
| A többi részen | 16 | 1 | 13 | 3 | 2 | 35 |
| A Magyar Királyságban | 58 | 19 | 186 | 3 | 2 | 268 |

Összességében tehát a szlovákság fél évszázad alatt „veszített” 113 községet, de 268-at „nyert” (Polányi, 91).

„A századfordulón [1900] a felvidéki szlovák lakosságnak csak 7%-a beszélt valamilyen fokon magyarul. [...] Alig valamit változott az arány 1910-re.” (Polányi, 46). Tehát a szlovákokat semminemű nemzeti végveszély nem fenyegette. A fő probléma „a szlovák tömegek tudás- és műveltség szintjének beszűkülése, az anyanyelvi közép- és felső iskolák hiánya miatti megrekedése” volt (Polányi, 47).

Nem szabad közben azt sem felednünk, hogy az iskoláknak csak kis része volt állami kézben, ahol az asszimilációt esetleg erőltetni lehetett volna.

Az egyes iskolatípusok arányát a következő táblázatban tekinthetjük át:

| Év | 1870 | 1880 | 1886 | 1890 | 1897 | 1900 | 1903 | 1904 | 1907 |
|---------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Állami | 0, 0% | 1,7% | 4,4% | 4,8% | 8,4% | 9,6% | 11,2% | 12,1% | 14,1% |
| Községi | 3, 5% | 10,5% | 10,9% | 11,6% | 10,6% | 10,4% | 9,7% | 8,8% | 8,4% |

| Év | 1870 | 1880 | 1886 | 1890 | 1897 | 1900 | 1903 | 1904 | 1907 |
|------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Felekezeti | 96,5% | 86,6% | 83,6% | 82,3% | 79,6% | 78,4% | 77,3% | 77,3% | 75,7% |
| Magán | 0, 0% | 1,1% | | 1,4% | | 1,7% | 1,3% | | 1,8% |

(Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Optimum, 1989,² 431; Popély Gyula: A Felvidék iskolaügye a dualizmus éveiben, I. In *Irodalmi Szemle*, 2003, 2. sz., 80.)

Ezek az adatok összhangban vannak azzal, amit Roman Holec történész, egyetemi tanár állít: Abban az esetben, ha a Monarchia és a Magyar Királyság nem esik szét, „a szlovákok megmaradtak volna és meg tudták volna találni helyüket a nap alatt a fellépő magyarországi politikai képviselet feltételei között, a csehek és az Egyesült Államok-béli erős szlovák közösség segítségével...” (Holec, Roman: *Habsburská monarchia – Európsky dom alebo alá národov?* [A Habsburg Birodalom – Európai Ház – avagy a Nemzetek Börtöne?]. In *Os*, 2002. május, 30–31).

Már polgári viszonyok között, majd az ún. szocializmus korszakában, a magyarság asszimilációja felgyorsult. A szlovákok több mint 100%-os gyarapodása nem magyarázható a természetes szaporulattal, hiszen a szlovákiai magyarokéval nagyjából azonos volt. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy jelenleg a Szlovákiában fellelhető leggyakoribb tíz vezetéknev magyar.³ Egyes családnevek annyira meghonosodtak a szlovákok körében, hogy a Balázst, Balogot, Lukácsot, Kovácsot és másokat már nem is tekintik magyar eredetűnek. Nem beszélve róla, hogy akad néhány türk eredetű szlovák családnév is (pl. Kačir – tör. öszvér).⁴

3 A következő táblázatban a szlovák és magyar népesség változását tekintjük át kisebbségi, majd többségi helyzetben:

| Név | a vezetéknev viselőinek száma |
|-----------------|-------------------------------|
| Horváth, Horvát | 30 100 |
| Kovács, Kováč | 29 500 |
| Tóth, Tót | 20 900 |
| Nagy, Naď | 20 000 |
| Balázs, Baláž | 14 500 |
| Molnár, Molnár | 11 000 |
| Balogh, Balog | 11 000 |
| Lukács, Lukáč | 9 900 |
| Szabó, Sabo | – |

A statisztikai összegzés figyelmen kívül hagyta, hogy valaki milyen módon írja nevét (szlovákul, magyarul vagy más formában) (*Sme* napilap, 2001. V. 3, 3).

4 A hivatalos adatok átszámítva a mai Szlovákia területére a következők:

| Év | szlovákok | Magyarok | Németek | Csehek | Ruszinok/Ukránok | Zsidók | Romák | Együtt |
|------|-----------|----------|----------|---------|------------------|--------|-------|-----------|
| 1910 | 1 686 712 | 896 271 | 1 969 58 | 7 556 | 97 051 | | | 2 945 039 |
| 1921 | 1 952 368 | 650 597 | 1 458 44 | 72 635 | 88 970 | 73 628 | 8 035 | 3 000 868 |
| 1930 | 2 251 358 | 592 337 | 1 548 21 | 121 696 | 95 359 | | | 3 222 594 |

E két egykori törvény körül máig merőben más állásponton van a magyar és a szlovák történetírás. A szlovákok zöme úgy hiszi, ezek a törvények a szlovákok elnemzetietlenítésére születtek. Ez a vélemény csak azért gyökeresedhetett meg, mivel nem a törvény szövegét vetik alá elemzésnek, hanem a korabeli túlfűtött nemzetieskedő publicisztika szólamait vélik kihallani belőle.

II. József 1784. május 11-ei rendeletével vezette be országaiban a német nyelv hivatalos használatát. Az egynyelvű ország a felvilágosult abszolutizmus eszményképe volt. Az osztrák császárt gyakorlatias, államszervezési, kormányzati megfontolások vezérelték. Föl sem fogta, s eszébe sem jutott, hogy ezzel nemzeti jogokat vagy érzelmeket sért. A holt latin nyelvet váltotta föl az élő némettel. A magyar országgyűlés ez ellen nem tehetett semmit, mert az uralkodó azt nem hívta össze. Majd csak az 1792. VII. tc. mondja ki, hogy a magyarországi iskolákban a magyar nyelv rendes tárgyként oktatandó, „hogy ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, a kik egyéb, rendszeren elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják”. Sem az egyházak, sem pedig a diplomácia nyelve nem a magyar volt.

| Év | Szlovákok | Magyarok | Németek | Csehek | Ruszinok/ukránok | Zsidók | Romák | Együtt |
|-------|-----------|----------|---------|--------|------------------|--------|--------|-----------|
| 1940* | 2 329 939 | 954 220 | 138 981 | 3 024 | 95 773 | 74 441 | 37 100 | 3 633 478 |
| 1950 | 2 982 524 | 354 532 | 5 179 | 40 365 | 48 231 | | | 3 432 639 |
| 1961 | 3 560 216 | 518 782 | 6 259 | 45 721 | 35 435 | | | 4 167 425 |
| 1970 | 3 789 04 | 552 006 | 4 760 | 47 402 | 38 980 | | | 4 523 110 |
| 1980 | 4 317 008 | 559 490 | 2 918 | 57 197 | 36 850 | | | 4 975 516 |
| 1991 | 4 511 679 | 566 741 | 5 629 | 57 310 | 30 784 | | 80 627 | 5 255 739 |
| 2001 | 4 614 854 | 520 528 | 5 405 | 46 968 | 35 015 | | 89 920 | 5 379 237 |

| Év | Szlovákok | Magyarok | Németek | Csehek | Ruszinok/ukránok | Zsidók | Romák | Együtt |
|-------|-----------|----------|---------|--------|------------------|--------|-------|--------|
| 1910 | 57,3 | 30,4 | 6,7 | 0,3 | 3,3 | | | 100 |
| 1921 | 75,0 | 21,7 | 4,9 | 2,4 | 3,0 | 2,5 | 0,3 | 100 |
| 1930 | 69,9 | 18,3 | 4,8 | 3,8 | 3,0 | | | 100 |
| 1940* | 64,1 | 26,3 | 3,8 | 0,1 | 2,6 | 2,1 | 1,0 | 100 |
| 1950 | 86,9 | 10,3 | 0,2 | 1,2 | 1,4 | | | 100 |
| 1961 | 85,4 | 12,4 | 0,2 | 1,1 | 0,9 | | | 100 |
| 1970 | 85,8 | 12,2 | 0,1 | 1,0 | 0,9 | | | 100 |
| 1980 | 86,8 | 11,2 | 0,1 | 1,1 | 0,7 | | | 100 |
| 1991 | 85,8 | 10,8 | 0,1 | 1,1 | 0,6 | | 1,5 | 100 |
| 2001 | 85,8 | 9,7 | 0,1 | 0,9 | 0,7 | | 1,7 | 100 |

(Forrás: *História /Pozsony/ 2002, 6. sz., 9.*)

* Az 1941. I. 31-ei magyar és az 1940. XII. 15-ei szlovák népszámlálás egységesített adatai. A magyar népszámlálásnál az anyanyelvet vettük alapul. A Szlovák Köztársaság területe akkoriban kisebb volt a mainál, így a Magyarországhoz csatolt területek adatait kellett hozzátenni a szlovákiaiakhoz. A csehek, zsidók és romák számát csak a szlovákiai adatok vették fel (forrás Popély Gyula: *Népfogyatkozás*. Bp., 1991, Regio, 124; Hromádka, Jozef: *Všobecný zemepis Slovenska*. Pozsony, 1943, SAVU, 114).

De mi volt a helyzet más országokban? „A francia Konvent 1792-ben a múlt századok barbársága maradványainak minősítette a nemzetiségi nyelveket, és minden szükséges eszközt igénybe kívánt venni, hogy mielőbb eltűnjenek.” *Franciaországban* a forradalom idején a lakosság egynegyede értette meg egymást, olyan erős volt a nyelvjárások és nyelvek közötti különbség. A Konvent 1793-ban nyilvánította, hogy a breton, a baszkot, a németet, az olaszt és a flamandot, mint a külső ellenségek és a belső lázadók nyelvét, el kell pusztítani.

A XIX. század az ésszerű nyelvi uniformizálás buzgalmával és az általános tan kötelezettséggel ajándékozta meg az emberiséget. *Oroszországban* a pánszláv ideológia kívánta meg a szlávok teljes nyelvi és vallási egységét, amelybe Danyilevszkij beleértette az Oroszországon kívüli szlávok elorosztását is. Önkéntelenül a darwinizmus is alátámasztotta ezeket a véleményeket. Ha az élővilágban természetes a fajok közötti harc és az, hogy az erősebb kerekedik fölül, akkor a nemzetek között is az erősebbnek van joga uralkodni (szociál-darwinizmus).

Bülów német kancellár a lengyelekkel szembeni politikát is azzal indokolta, hogy a gyenge népeknek be kell látniok, az uralkodó nemzet saját akaratát érvényesíti. A csehek az Osztrák–Magyar Monarchián belül azért sem érhatték el, hogy az államtrialista formát kapjon (Osztrák–Cseh–Magyar), mert Németország és Oroszország is tiltakozott (1871). Attól féltek, hogy a lengyelek *ezek után szintén autonómiát fognak követelni* (Diószegi István: *Üllő és kalapács*. Bp., 1991, 14, 26–37).

Nagy-Britanniához Walest (1538-tól), Skóciát (1707-től) és Írországot (1801-től) unió kötötte. Mindhárom országot Londonból kormányozták. A kormányzat és a közigazgatás nyelve angol volt. A kiépülő iskolarendszer – jóllehet a gael és címri nyelv használatát kifejezetten nem tiltotta – az angol nyelvű oktatást részesítette előnyben. „Ezek a korlátozó rendelkezések Írországon olyan diszkriminatív jellegű intézkedésekkel párosultak, amelyek csak az Európán kívüli gyarmati politikában voltak ismeretesek.” Az impérium struktúrája az első világháborúig olyan maradt, mint amilyen az uniók létrehozása idején volt.

Belgium 1830 után a flamandokkal mit sem törődve, a franciát emelte államnnyelvvé.

Az *osztrákok* az 1850-es években germanizálni akarták az egész Habsburg Birodalmat.

Románia 1859 után a zsidók állampolgári jogait vonta meg, mivel az 1866-os alkotmány csak a keresztényeket ismerte el egyenrangúnak. Érdemes megjegyezni, 1880-ban Magyarországon 200 000 gyerek járt román tannyelvű elemi iskolába, míg a királyi Romániában – ahol háromszor több román élt – csak 120 000.

A román Gheorghe Barițiu 1861-ben a következőket mondta: „Tagadom, hogy a nemzetek közt gyűlölködés van. Gyűlölet, gyűlölködés és féltékenység nincs a nemzetek között, hanem csak klikkek, oligarchák és a kiváltságos osztályok között.” A román Alexandru Vaida-Voevod visszatekintve az első világháború előtti korszakra kijelentette: „Magyarországon nem voltunk rabszolgák, kezünkben volt a törvények pajzsa, amelyek a románok számára is törvények voltak. Ma úgy kezelnek minket, mint valami törvényen kívüli elemet” (*Adevarul*, 1923. XII. 11).

Oroszország 1863 után megtiltotta a lengyel, az ukrán, a belorusz és a litván nyelven történő tanítást. A tilalom az otthonokon kívül betiltotta az anyanyelv használatát.

A *porosz* kormány 1864 után jó németeket akart faragni a dánokból. Az 1888-as nyelvrendelet száműzte az iskolákból a dán tanítási nyelvet. A nem porosz illetőségű lengyeleket 1885-ben tömegesen kiutasították, 1886-ban olyan törvényt fogadtak el, mely német parasztnak telepítését segítette a felvásárolt lengyel földbirtokokon. 1887-ben rendeletileg felszámolták a lengyel nyelvű iskolai oktatást, és már egy évvel korábban a közigazgatásból és bíraskodásból száműzték a lengyel nyelvet (Diószegi, 14, 18, 19, 25, 30, 33).

A magyarországi nemzetiségi politika más utakon haladt. 1849-ben Európában elsőként született egy példamutató nemzetiségi törvény, ám a magyar forradalom és szabadságharc leverése miatt érvénybe nem léphetett.

Az osztrák–magyar kiegyezés után (1867) a Magyar Királyság saját kormányt kapott Ausztria–Magyarországon belül. „A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” hozott 1868: XLIV. tc. leszögezte: „Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.”

Az állam központi szerveinek és a törvényhatóságoknak a hivatalos nyelve magyar, „a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók. A nemzetiségek nyelve használható a törvényhatóságok belső ügyvitelében és egymás közötti levelezésben, az alsó fokú közigazgatásban és a bíróságokon. A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek, de vitethetnek e mellett mindazon a nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egyötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.”

A törvényhatóságok a kormánnyal magyar nyelven érintkeznek, de alkalmazhatják hasábosan azt a nyelvet is, amelyet jegyzőkönyveikben használnak. „Egymás közti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intézetik”, jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott.

„Az ország minden lakosa saját községi bírósága előtt anyanyelvét, más bíróságok előtt azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez [az] illető bíróság tartozik.”

A felsőbb egyházi testületek maguk állapíthatják meg „a tanácskozás, a jegyzőkönyv és az egyházközségekkel való érintkezés nyelvét”. Csak az állami felügyelet biztosítása miatt kell a jegyzőkönyveket „az állam hivatalos nyelvén is hiteles fordításban” felterjeszteni.

A nemzetiségek nyelve használható a törvényhatóságok belső ügyvitelében és az egymás közötti levelezésben, az alsó fokú közigazgatásban és a bíróságokon. *Az állam köteles gondoskodni arról, hogy az ország minden nemzetisége alap- és középfokon anyanyelvén képezhesse magát.* Ezen túl biztosítja a magánszemélyek, községek és

egyházak jogát arra, hogy nemzetiségi iskolákat, kulturális és gazdasági egyesületeket alapíthassanak. Ez a törvény a kor szellemén felülemelkedő nagyvonalúsággal szabályozta a kérdést.

Mégha a nemzetiségi törvény minden előírását később nem is tartották be minden területen maradéktalanul, jó alap volt arra, hogy a nyelvi egyenjogúság a közélet minden területén érvényesüljön. A nemzetiségek azonban autonómiára törekedtek, amit a hatalom a XVIII. század végén és a XIX. század első felében a magyarok letérése érdekében támogatott – ezért ez a törvény nem elégítette ki őket.

A Lex Apponyiként emlegetett népiskolai törvényjavaslatot (1907: XXVI és XXVII. tc.) Apponyi Albert kultuszminiszter azért terjesztette be, mert meg kívánta akadályozni, hogy a nemzetiségi értelmiség az idegen hatalmak érdekeihez kapcsolódó politizálástól, a magyar kultúrkörtől és államgondolattól elszakadjon. Többek között elrendelte a magyar nyelv kötelező oktatását. (1918 óta a szlovákiai magyar iskolákban is kötelező a szlovák nyelv oktatása, ami ellen senki sem emel kifogást.)

A 1907: XXVII. tc. XVIII. §-a kimondta: Az egyházközségeknek iskoláikban „szabadságukban áll oktatási nyelvül vagy az állam nyelvét, vagy a gyermekek anyanyelvét megállapítani, fenntartván természetesen az utóbbi esetben a magyar nyelvnek tanítására vonatkozó törvényes intézkedések feltétlen érvénye és hatálya. Ahol magyar tannyelvű iskola nincs, ott az olyan hitfelekezeti elemi iskolákban, amelyeken állandóan vannak magyar nyelvű növendékek vagy olyan nem magyar anyanyelvűek, akiknek magyar anyanyelvünk tanítását atyjuk vagy gyámjuk kívánja: a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelheti, hogy ezek számára a magyar nyelv használtassék mint tannyelv; ha pedig a magyar anyanyelvűek száma a húszat eléri, vagy az összes beírt növendéknek 20%-át teszi, számukra a magyar nyelv mint tannyelv okvetlenül használandó. Ha pedig a beírt tanulóknak legalább fele magyar anyanyelvű, a tanítási nyelv a magyar; de az iskolafenntartók gondoskodhatnak arról, hogy magyarul nem beszélő növendékek anyanyelvükön is részesüljenek oktatásban.”

A törvény elrendelte továbbá, hogy a magyar nyelvet a nem magyar tanítási nyelvű iskolákban – előzetes megbeszélés alapján – az iskolafenntartóval „megállapított terv szerint és kijelölt óraszámban oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóban és írásban érthetően ki tudja fejezni” (Párkányi L. József: Mindenáron történelem – Megjegyzések a szlovák nyelvtörvény indokolásához; *Magyar Nemzet*, 1996. I. 31, 16).

A HÁROM KÖZÉPISKOLA ÉS A MATICA SLOVENSKÁ

A szlovákság három egyházi középiskolát hozott létre. 1862-ben Nagyróccén 1866-ban Túrócszentmártonban és 1869-ben Znióváralján.

Zólyom vármegye 1874-ben feliratot küldött a magyar miniszterelnöknek, melyben azzal vádolta meg a három gimnáziumot, hogy ott nemzetiségi igaztás

folyik, mely „egyenesen a magyar állam fen[n]állása ellen van irányozva” (60. sz./Közgy. In Ruttkay László: *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben*. Dunántúl, Pécs, 1939, 87). A felhíváshoz legalább 26 törvényhatóság csatlakozott. A miniszterelnök a közoktatási miniszterhez fordult, hogy az ügyet terjeszse a minisztertanács elé. Ő azonban – tiszteletben tartva az egyházak autonómiáját –, az egyházvezetőket kérte fel, hogy iskoláikban végezzenek vizsgálatot, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket (Ruttkay, 8, 10).

A gömöri evangélikus esperesség Nagyróccén evangélikus gimnáziumot létesített, mely 1867 után főgimnáziummá fejlődött. Az iskolát felügyelő bizottság azután az esperesség engedélye nélkül tanítóképzővel bővítette az intézményt. 1867-ben két tanárt letartóztattak hazaellenes levelek terjesztéséért, de egyházi beavatkozásnak köszönhetően, néhány nap után kiengedték őket.

1868-ban arra kérték föl az iskolát, hogy ne csak szlovák nyelvű, hanem két-nyelvű, szlovák–magyar érettségi bizonyítványt adjon ki, mert ez a főiskolai felvételnél nehézséget okoz. Ezt a felügyelőbizottság kereken megtagadta. Ekkor érkezett a kultuszminiszter rendelete. Egyházi bizottság vizsgálta meg a helyzetet. Jelentésükben azt írták, hogy az iskola felügyelőbizottsága nem tartja tiszteletben az evangélikus egyház autonómiáját, a tanári kar tagjai 1848/49-ben a magyar szabadságharc ellen harcoltak, és mély gyűlöletet ápolnak a magyar nemzettel és hazával szemben. Oroszországot nyilvánosan éltetik, diákjaiknak megtiltják a magyar beszédet és táncot, szigorúan óvják őket, hogy magyar emberrel lépjenek házasságra. A magyar nyelvet oktató tanár a katedrához vágta a magyar nyelvtant és szavak kíséretében: „Inkább a mongol nyelvet adnám elő, mint ezt a gyalázatos magyart!” A diákok megzavarják az egyik legnagyobb magyar nemzeti ünnepet, a március 15-ei ünnepségeket. Az egyik itt végzett tanár azzal fenyegette társait, hogy „az oroszok be fognak hatolni az országba, és a magyarokat leöldöszik”. Egy másik kijelentette, miután magyar beszédet tartott egy temetésen: „Most megyek a számat kiöblíteni, mert büdös a magyar szótól.” Mindennek az a következménye, hogy Nagyróccén megszűnt a nemzetiségi béke, majdnem tettelegesséig fájulnak a viták.

Az egyházkerület 1874-ben arra a megállapításra jutott, hogy a gimnáziumtól megvonja az egyház engedélyét, s mivel a tanítóképezde engedély nélkül működött, bizonyítványait érvénytelennek nyilvánítja. A kormányra csak az a feladat hátrult, hogy tudomásul vegye az egyházi döntést, és az iskola megszüntetését végrehajtsa (Ruttkay, 12–26; l. még Bokes, 1946, 271).

Túrócszentmártonban 1863-ig létezett egy magyar evangélikus iskola, de az érdeklődés hiányában megszűnt, hiszen a hivatalos nyelv a német volt. 1866-ban indult meg a mozgalom, hogy szlovák középiskolát nyissanak, és azt 1868-ban a túróci esperesség átvette, és a korábban megszűnt iskola vagyonát is átadta anélkül az új algimnáziumnak, hogy annak alapítóit vagy jogutódjait megkérdezte volna. Itt is a kormány felkérésére indult meg a vizsgálat, mely megállapította, az iskola az evangélikus egyház jogaival, szervezetével és szabályzatával ellentétesen működik. A tanítással meg volt elégedve, ám a tanári kart magyarellenesnek, na-

cionalistának minősítette és a magyar nyelv tanításának színvonalát is kifogásolta. Ám nem tartotta fontosnak semminemű drákói rendszabály alkalmazását. Viszont kifogásolta, hogy a korábban megszűnt iskola vagyont jogellenesen adták át. Azt is, hogy a felügyelőbizottságban a 220 tagból csak 12 képviseli az evangélikus egyházat. Mindezt nem a megszüntetést javasolják, hanem az iskola átalakítását. A miniszter azonban a királyhoz már csak a megszüntetést terjesztette föl, felhasználva az elébb ismertetett jogszerű kifogásokat. A király ezt 1874-ben jóváhagyta (Ruttkay, 36–39, 52–58).

A znióváraljai katolikus gimnázium esetében az illetékes püspök, Ipolyi Arnold járt el. Itt a vizsgálat nem talált különösebb felrónivalót, a nyelvtanítást is megfelelőnek ítélte, habár nem tetszett, hogy a magyar nyelvet nem államnyelvként, hanem idegen nyelvként emlegették, és a város magyarérezelmű lakosaitól elzárkóznak. A tanítás színvonalát nagyon jónak találták. „A znióváraljai kat. gimnáziumot az állam saját kezelésébe akarta átvenni, biztosítván a tót tanítási nyelvet, de a gimnázium gondnoksága késett a felelettel, s akkor is olyan feltételeket szabott, melyeket a kultuszminiszter nem volt hajlandó elfogadni” (Pechány, 230). Így jogi szabálytalanságokra hivatkozva megszüntették ezt az iskolát is (Ruttkay, 61–76).

Mindhárom iskola esetében a pánszlávizmus terjedését rótták föl a tanári karnak, melyet veszélyesnek találtak az ország egysége szempontjából (Ruttkay, 53–54, 75).

A *Matica slovenskát* 1862-ben alapították császári rendelettel. Az alapszabály szerint ez a szervezet a szlovák nemzet kulturális, tudományos és szépművészeti társasága lett volna, mely a műveltséget terjesztette volna a szlovák nemzeten belül. De politikai és vallási kérdésekkel nem foglalkozhatott (Bokes 1946, 238).

A szervezet vezetői azonban ezt a korlátozást nem vették figyelembe és oly szerencsétlen módon képviselték politikai aspirációikat, hogy az sértő és irritáló volt a magyarok számára. Kiadványaikban gyűlölettel szóltak a magyar nemzetről. Tudományos cikkeikben romantikus túlzásokba estek, és azt a célt követték, hogy a szlovák lakosságot elidegenítsék a magyar nemzettől és államtól (Grünwald Béla: *A felvidék*. Bp., 1878, Ráth Mór, 66, 68). Vezetői a 48/49-es szabadságharc idején az abszolutizmus oldalán álltak (egyes tisztségviselők az elébb említett szlovák középiskolák tanárai voltak), szemben a magyarokkal. Miután a kormány vizsgálatot indított és a politikai célzatosságot bizonyítva látta, működését 1875-ben felfüggesztették (*Pallas Nagy Lexikona*. Bp., 1896, 402).

Komoly baklövése volt a Maticának, hogy amikor küldöttséget menesztett a zágrábi egyetem megnyitására (1874. XI. 19), nem a kultuszminiszter küldöttségéhez csatlakozott, hanem úgy szerepelt, mintha külön szlovák kerület küldöttsége volna. „A magyar sajtó rosszalta Hurban szereplését, a Matica pedig felhasználta az alkalmat, hogy még erősebb kirohanást tegyen a magyarság ellen. Mindezek hozzájárultak, hogy a Matica ellen vizsgálatot indítottak” (Pechány, 230–31, Bokes, 272–73).

A Matica slovenská ötletét a hasonló célú Matica srbská [Szerb Méhanya; a matica szerbül ugyanis méhanyát jelent – a szlováktól eltérően] adta, mely 1826-ban alakult. Annak működése zavartalanul folyt (Pallas, uo.). Tehát nyilvánvaló, nem apriori nemzetiségellenes okokban kell keresni a Matica slovenská bezárását. Hiszen a Matica hrvatska (1850-től) és Matica dalmatska (1862-től) zavartalanul dolgozhatott (*Századok*, 1895, 183–186, 282–85).

C S E R N O V A

Csernova kistelepülés északnyugat Szlovákiában, mely mára összeépült Rózsahegygel. A helybeliek önerőből templomot építettek, melynek felszentelésére Andrej Hlinka rózsashegyi plébánost kérték föl, aki sokat tett szülőfalujában ennek érdekében.

Hlinka politikai pályája az Osztrák–Magyar Monarchiában kezdődött. Ő volt a politikai katolicizmusnak nevezett szlovák nacionalista irányzat atyja. Az 1906-os választások idején Vavro Šorbár érdekében korteskedett. Amiatt kellett bíróság elé állnia, mert a magyar nemzetiség ellen uszított és izgatott választási felszólalásaiban. Ismerve Hlinka lobbanékony természetét és írásban megjelent véleményeit, ez a vád nem tűnik egyáltalán túlzó megállapításnak. Ezért Párvy Sándor, szepesi püspök eltiltotta hivatásának részbeni (V. 5), majd teljes gyakorlásától (VI. 18). Ez utóbbira akkor került sor, amikor az a gyanú merült föl, hogy rózsashegyi plébánossá való megválasztására nem a legtisztességesebb körülmények között került sor.

Párvy a Vatikánnál szimóniával (szentségárulással), azaz lelki dolgokkal, egyházi tisztségekkel vagy javakkal való nyereszkedéssel, ezek áruba bocsátásával vádolta meg (Vnuk, František: *Andrej Hlinka, tribún slovenského národa* [Andrej Hlinka, a szlovák nemzet szószólója]. Pozsony, 1998, THB, 23). Hlinka kihasználva a rendelkezésére álló időt, saját ügyében felutazott Bécsbe, majd Rómába, s azután cseh- és morvaországi körútra indult, ahol mint hőst és vértanút ünnepelték. Ott érte a csernovai tragédia híre. Itt is elkapta a hév, és tett néhány meggondolatlan kijelentést, ami miatt majd még további büntetést róttak ki rá. 1906 végén a rózsashegyi megyei bíróság két évre ítélte a fentebb említett vádak miatt. Büntetését Szegeden kellett letöltenie 1907. november 30-a után.

Hlinkának az ügy lezárásakor (Rómában a pápa 1909. III. 14-én nem hagyta jóvá Hlinka eltávolítását a rózsashegyi plébániáról) bocsánatot kellett kérnie püspöktől. És az is eléggé beszédes tény, hogy a Vatikán a történetek után mint „sacerdos turbulentusra” (átkozott zajongó, háborgó, forrongó pap) tekintett, s a Csehszlovák Köztársaság megalakulása után nem volt hajlandó őt olmtüzi püspökké kinevezni (Peroutka, Ferdinand: *Budoványi státu* [Az állam építése]. II. Prága, 1991,² Lidové noviny, 798).

A falu lakossága hibásan mérte föl lehetőségeit, hiszen Hlinka semmi esetre sem szentelhetne volna föl templomukat. Párvy a szlovák Martin Pazúrik liszkófalui dékánt bízta meg az ünnepélyes szertartás elvégzésével, aki Pereszlényi Zoltán szolgabíróval és tizenhárom szlovák anyanyelvű csendőrrel érkezett. Pazúrikot

a falusiak ismerték, hiszen több ízben járt közre, hogy Hlinka végezhesse el a szertartást. Ám később megváltoztatta véleményét, és ragaszkodott a szenteléshez. Andaházy főszolgabíró hiába intette, nem felel a következményekért, az ragaszkodott a szertartáshoz. Ezután rendelte el Pereszlényinek, menjen csendőrökkel Csernovára.

A lakosság meg akarta akadályozni a felszentelést, és körülvette az érkezőket. Az első kocsin ülő Veverica, járási hajdú – aki csernovai születésű szlovák volt – még jobban felzaklatta a tömeget pökhendi viselkedésével, amikor ostorral korbácsolni kezdte az embereket. Miután a csendőrparancsnoknak nem sikerült felosztatnia a tömeget, tűzparancsot adott. Tizenöt ember veszítette életét, és nagyjából kilencvenen sebesültek meg. A hajdú később megtagadta a tanúvallomást a bíróság előtt, mert rokoni kapcsolatban állt két vádlottal (Chmel, Rudolf: *Moja maiarská otázka* [Az én magyarkérdésem]. Pozsony, 1996, Kalligram, 170; Vnuk, 29–30). 1908. március elején 40 vádlottat ítélt el a rózsahegyí bíróság 6 hónap és 3 év közötti szabadságvesztésre, hat vádlottat fölmentett.

Később a szlovákok Pazúrikot vádolták, hogy ő az egyik felelőse a történeteknek, mivel a falusiak többször üzentek neki, ne kívánja felszentelni a templomot, de a dékán hajthatatlan maradt.

Az államhatalom beavatkozásáról volt tehát szó a tiltakozó paraszttal szemben, amiben semmi nemzetiségi szempont nem játszott szerepet, hiszen templomszentelésről volt szó, semmi egyébéről. A rendcsinálás ilyen módja semmi esetre sem volt szerencsés és humánus, az nem vitás.

De nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy Romániában ugyanabban az évben tört ki az utolsó európai parasztfelkelés. A hadsereg 11 000 parasztot mészárolt le. 1904 elején Pétervárott több mint 1 000 munkást ölt meg a katonaság. Ám az I. Csehszlovák Köztársaságban is a csendőrség több alkalommal fegyverét használta a sztrájkoló munkások ellen (1920–32 között 19 különböző nemzetiségű a halálos áldozat). A csernovai tragédia tehát önmagában semmi esetre sem volt a maga korában rendkívüli esemény. Azzá a nemzetközi visszhang tette, mely nemzetiségi összecsapásként értelmezte az ügyet. Ez sokat ártott a Magyar Királyság megítélésnek, de a csernovaiaknak semmit sem segített.

A Monarchia idejében az államfogház nem jelentett a politikai foglyoknak különösebb megpróbáltatást. Hlinka cellája alig különbözött bármely kolostor szerzetesi cellájától. A páter szabadon olvashatott, imádkozhatott, levelezhetett és egyéb szellemi tevékenységet folytathatott. Miután Hlinka letöltötte a 27 hónapot, és egyházi vonalon is rendeződtek ügyei, 1910-ben felszentelhetette szülőfaluja templomát (Vnuk, 36–38). Mikor azután a csehszlovák hatóságok 1919. október 12-én éjfélkor választott képviselőként letartóztatták, és a morvaországi mírovi börtönbe szállították hazaárulás vádjával, akkor a szegedi államfogház szanatóriumnak tűnt a számára (Vnuk, 52). Ugyanis illegálisan Párizsban járt a szlovákság ügyében (l. a D2. fejezetet).

Hlinka későbbi szereplése sem volt szerencsés. A sajtóban, de a szószéken is tett antiszemita, cseh- és magyarellenes nyilatkozatokat. Masaryk államfő egyik

távirata jól jellemzi a pap-politikusról alkotott véleményét: „Az Ön ingerült és dühös fellépése (többnyire feltételezett) ellenzői ellen gyakran azt a gondolatot erőszakolja rám, hogy nincs szíve, hogy helyette második mája van – olyan dühös és mérges. Bizonyítsa be, hogy van szíve, hogy nem csupán gyűlöletet érez saját (ismétlem, többnyire feltételezett) ellenlábasai iránt, de azt az Ön Szlovákiáját in concreto, tehát a szlovákokat és cseheket is legalább egy kicsit szereti. A gyűlöleten és haragon, higgye el, nem lehet semmi jót és maradandót felépíteni, ezért Jézus a szeretet parancsát adta, és ez a politikában is érvényes” (1929).

A NAGYSURÁNYI TRAGÉDIA

1938. december 25-én Nagysurányban az a hír terjedt el, hogy a plébános magyarellenes buzdító beszédet fog mondani. (Krisztus születésének ünnepén igazán „megfelelő” téma.) A kivezényelt katonák és csendőrök csatárláncot alkottak a templom körül. (Az is „remek” ötlet volt, hogy mozgósították őket.) Amikor a templomból távozó felizgatott tömeg ezt meglátta, karácsonyhoz „méltó” módon, kövekkel dobálta meg a fegyvereseket. A tapasztalatlan parancsnokot a szeme alatt érte az egyik kő, amitől teljesen megzavarodott, és nem a levegőbe, hanem a tömegbe lövetett. Egy süketnéma fiatal lány, a 17 éves Mária Kokošová tragikus halála lett a plébános és a karhatalom „együttműködésének” eredménye (dr. V. Blaha akkori komjáti körorvos adatai alapján – I. Janics Kálmán: *A bontalanság évei*. 1989³, Hunnia, 247).

Megtorlásul a pozsonyi *Magyar Hírlap* szerkesztőségébe „tüntető” hatoltak be, feszítővasakkal és kézi fegyverekkel felszerelve, „elvágták a telefondrótokat, s szemünk láttára szakszerűen ízzé-porrá törték az egész szerkesztőségi berendezést. Egy toll, egy írógép, egy papírlap, egy szék nem maradt ott épen. S másnap mégis megjelent a lap” – emlékezett Szalatnai Rezső.

Pedig Esterházy Lujza grófnő a tragédiáról írva leszögezte: „Úgy érzem, hogy valamennyi szlovákiai magyar szívéből beszélek, amikor kimondom, hogy a tragikus surányi események lelkünk legmélyéig megrendítettek minket. ...úgy látom, hogy a Magyarországhoz csatolt szlovák népcsoportnak, akár csak a Szlovákiában maradt magyar népcsoportnak, igenis van okuk az elégedetlenségre, és pedig azért, mert jogi helyzetük a mai napig sem nyert még tisztázást. Ugyanis joggal elvárhatták, úgy az odaíti szlovákok, mint az itteni magyarok, hogy a bécsi döntés értelmében mielőbb összeüljön a két kormány, s szabatosan körülírja a jogokat, amelyeket mindegyik állam a maga kisebbsége számára nyújtani szándékozik. [...] A két állam vezető tényezői részéről ugyan állandóan halljuk azt, hogy megadják kisebbségeiknek az összes jogokat – de hogy in concreto mit értenek összes jogok alatt, azt a mai napig sem tudjuk” (*Esti Újság* [Pozsony], 1939. 1. 11).

A grófnő levélben fordult néhány magyarországi személyiséghez, és fivérét is sürgette, hogy nyilvánosan ítélje el a csendőrök és katonák tettét. Esterházy János parlamenti képviselő, a szlovákiai magyarság vezére, taktikai okokból erre nem volt hajlandó, de illetékes helyen hangot adott felháborodásának.

Pozsonyban mindenütt fekete zászlók lobogtak, a Nemzeti Színház előtt égő fákllyákkal körülvett jelképes ravatal emlékeztetett a fiatal süketnéma lány mártírhalálára. A szlovák sajtó és rádió felhasználta az alkalmat a magyarellenes gyűlölet szítására.

K O M J Á T

1938. december 18-án a Magyarországhoz csatolt szlovák településen szlovák zászlók alatt felvonuló fiatalok ünnepelték az első szlovák parlamenti választásokat. A magyar csendőrök összefogdosták az embereket és még a polgármestert is megverték, minden ok nélkül. Esterházy Lujza grófnő egyből vonatra ült, hogy ellenőrizze a szlovák rádió híreit. Fölkereste az illetékes főispánt is, aki fölháborodva bár, de tehetetlenül állt a csendőrökkel szemben. Mivel a grófnő a csendőrségen sem tudott eredményt elérni, hazautazott, s tájékoztatta fivérét, Esterházy János parlamenti képviselőt. Az telefonon felhívta a magyar belügyminisztert, aki azonnali intézkedést helyezett kilátásba. Két nap múlva egy bizottság szállt ki Komjátba. A csendőröknek bocsánatot kellett kérniük a meghurcolt polgármestertől, és azután áthelyezték őket.

(Folytatjuk)